

Humberto Maturana (1928-2021), *in memoriam*

Ramon Alcoberro Pericay

Humberto Maturana va ser el creador del concepte d'*autopòiesi*, una teoria que ha donat fruits molt diversos en camps que van del *coaching* a la biologia i a l'estudi del càncer, passant per la pedagogia. A mig camí entre la filosofia i la biologia, l'*autopòiesi* és la capacitat que té la vida d'autoreplicar-se, de construir constantment l'orgànic a partir de l'inorgànic.

Maturana passarà a la història com un dels grans filòsofs de la biologia de tots els temps. Però la seva petja va molt més enllà. Va ser un individu fascinant i entre els qui el van conèixer ha deixat fama de personatge renaixentista, capaç de parlar al mateix temps de biologia, de filosofia alemanya, de pedagogia o de budisme. «*La pregunta bàsica que em vaig fer va ser què és viu i què mor, o què ha d'estar passant dins d'una entitat perquè, mirant-ho des de fora, pugui dir que és un ésser viu*», va explicar Maturana en una entrevista a BBC Món el 2019. Per a respondre va adoptar la teoria cibernètica i la seva reflexió sobre com els sistemes es retroalimenten ha estat central als darrers cinquanta anys, en totes les filosofies de l'àmbit del vitalisme.

Mai li va agradar el poder («el poder es constitueix des de l'obediència», deia) i, en canvi, li va interessar molt més la pedagogia que la política. Biòleg de professió (doctorat a Harvard en 1958), el jove Maturana va dedicar la seva tesi al sistema nerviós i es va especialitzar en l'estudi de la visió, que és un procés molt interessant perquè no veiem amb l'ull sinó amb la connexió entre l'ull, el nervi òptic i el cervell. “Veure” és el resultat d'un procés molt complex, bioquímic i elèctric, que obliga la ment a treballar com un sistema i a autoregular-se. Problemes com ara perquè no tothom veu el mateix i la manera en què la visió fa saber al cervell que està veient (i *què està veient*), el van fascinar tota la vida.

La seva filosofia deriva explícitament de la medicina i de l'observació empírica. Arranca del fet que la construcció de la visió és un procés intern del cervell i del seu reajustament constant. Els nostres cervells no poden distingir en primera instància la il·lusió de la realitat (i per això prenem com a reals les al·lucinacions) i en conseqüència necessitem un context per tal d'adonar-nos de què és què a cada moment. De la mateixa manera que l'acte de veure depèn d'una complexa construcció autoregulada, Maturana considera que res en la realitat és una dada immediata o objectiva de la consciència. Tot el que sabem ho sabem en la mesura que ho construïm. Cal un marc mental, una estructura i organització, per tal que un sistema pugui funcionar. De la mateixa manera que mirant aprenem a veure, o que jugant a futbol aprenem a jugar-hi, també tot el que sabem, ho comprenem dins un conjunt de normes que interpretem creativament.

La visió no és de cap manera un fet primari sinó el resultat d'una construcció i d'una organització sistemàtica i no es produiria sense una complexa coordinació d'accions consensuals. Com a tal té la capacitat d'autoregular-se, mantenir-se i autoreparar-se/modificar-se dins certs límits. Per a Maturana, aquestes tres característiques poden generalitzar-se a tots els processos vitals – tot i que no de qualsevol manera, òbviament sinó dins uns determinats equilibris, perquè tot el que és molt desequilibrat acaba per autodestruir-se i morir.

Autopoiètic

Explicat molt per sobre, Maturana va defensar que la vida és un procés de canvi constant en què sempre estem recollint energia i transformant-la en informació, és a dir donant vida al que no tenia. Viure no és un procés càotic, sinó una forma d'organització i estructura de la matèria. Cap a 1970, ell i el seu deixeble Francisco Varela (1946-2001) van defensar la tesi segons la qual la vida constitueix «*un sistema autopoietic*», és a dir capaç de reproduir, crear i reparar els seus propis elements. Res no es pot mantenir viu si no convergeix en vida també el seu entorn, incorporant-lo a través de la digestió, de la clorofil·la, o de mil i una estratègies diverses.

Si no hi ha "autopòiesi" no hi ha vida. De manera que quan un ésser viu no pot renovar les seves cèl·lules o netejar les seves toxines es destrueix. Aquesta idea té conseqüències molt importants en camps com la psicologia, la sociologia, la política o la cibernètica. Resumint-ho molt, Maturana va mostrar com la interacció és la base del coneixement i que quan un ésser viu ja no pot interactuar més, senzillament es mor. Això val també per als països i per a la política, cal no oblidar-ho.

A més, segons la teoria de l'autopòiesi, la vida no té una forma "objectiva" de construir-se, sinó infinites estratègies i formes d'adaptar-se. En paraules més tècniques, Maturana deia que: «... *la vida és un sistema autònom en què la seva autonomia es dona en la seva autoreferència*». Traduït, ve a significar que la nostra autonomia la construïm fent nostre l'entorn on ens movem i referint-lo a nosaltres. Res no pot existir per sí mateix si no es configura amb els altres. La vida seria així un conjunt de sistemes que es produeixen i es reparen ells mateixos interactuant a cada moment amb el medi. El que ens fa humans és la nostra xarxa relacional. El món sempre es generat per cadascú, però no depèn de cadascú, sinó de les interconnexions que és capaç de bastir-hi. La interacció seria el secret mateix del fet d'estar viu i la base del coneixement. Hi ha una manera segura i infal·lible de fer malament les coses, que és no interactuar amb l'entorn; però n'hi moltes, i molt diverses, de fer-les bé. O dit d'una altra manera, la vida és pluralitat.

Però als darrers anys de la seva vida el filòsof xilè es va trobar amb una greu dificultat. Quan les seves teories es van adaptar al camp de l'educació i del *coaching*, Maturana va ser identificat amb un relativisme pedagògic extrem. Des del camp de la psicologia pop i de l'autoajuda se'l volgué fer passar per un teòric del tot-s'hi-val. Cosa que l'emprenyava profundament perquè una cosa és afirmar que els sistemes vius són necessàriament elàstics i una altra pretendre que s'adapten a tot o, encara pitjor, destruir-los a base de modificar la seva identitat. Els sistemes estan en continua producció d'ells mateixos, però això no significa que ho puguin fer de qualsevol manera.

En els sistemes vius, segons Maturana, hi ha d'haver alguna cosa nova, però també alguna cosa vella que recull i assimila la nova energia per continuar existint. No hi ha organisme viu sense canvi. Però tampoc sense algun element que, a través de la seva capacitat d'organització, mantingui la identitat en mig dels canvis. Hom viu tan sols "mentre l'organització que defineix una identitat no canvia". Allò inassimilable, ens mata. Qualsevol forma de reajustament de la informació té conseqüències, de tal manera, que una innovació excessiva el pot destruir perquè també és una forma d'inadaptació. No tot en la vida, doncs, consisteix a deixar que el sistema flueixi. El que això implica en ecologia, en política o en pedagogia sembla obvi.